

ЮРИДИЧНІ ГАРАНТІЇ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНОЇ СВОБОДИ ОСОБИ НА ПІДПРИЄМНИЦЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ**LEGAL GUARANTEES OF REALIZATION OF THE PERSON'S CONSTITUTIONAL FREEDOM FOR BUSINESS ACTIVITY IN UKRAINE****Олійник А.Ю., к.ю.н., професор,
професор кафедри приватного та публічного права
факультету підприємництва та права***Київський національний університет технологій та дизайну*

У статті досліджуються юридичні гарантії реалізації конституційних свобод, серед них – гарантії окремих конституційних свобод, а саме нормативні юридичні гарантії реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність, що визначає мету дослідження. Визначена мета передбачає розв'язання таких завдань: а) аналіз робіт окремих авторів щодо юридичних гарантій конституційних свобод; б) визначення поняття й видів юридичних гарантій реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність; в) надання висновків і рекомендацій.

Проблема гарантій досліджувалася в роботах різних авторів, серед яких – праці К. Волинки, Л. Воеводіна, П. Глушенка, О. Негодченка, А. Олійника, В. Погорілка, П. Рабінович, В. Сіренко, О. Скакун, В. Федоренка й ін. З огляду на досліджені вище наукові праці щодо юридичних нормативних гарантій реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність, запропоновано ознаки таких гарантій: а) система правових норм, що містяться в міжнародних і національних нормативно-правових документах (конституції, законах, підзаконних нормативно-правових актів); б) закріплення спеціальних юридичних умов і засобів; в) забезпечення реалізації конституційної свободи підприємницької діяльності; г) мета досягнення конституційного правопорядку у сфері господарювання.

Юридичні нормативні гарантії реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність пропонують визначати як систему правових норм, що закріплюють спеціальні юридичні умови й засоби, які забезпечують здійснення свободи особи на підприємницьку діяльність з метою досягнення конституційного правопорядку в господарській діяльності.

До системи правових норм, що містяться в міжнародних і національних нормативно-правових документах і закріплюють умови й засоби реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність, належать: а) Конституція України; б) закони України; в) підзаконні нормативно-правові акти. Конституція України гарантує свободу підприємницької діяльності особи, яка не заборонена законом. Законом обмежується підприємницька діяльність депутатів, посадових і службових осіб органів державної влади й органів місцевого самоврядування.

Як рекомендація щодо вдосконалення спеціальних нормативних гарантій реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність пропонуємо ст. 4 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» доповнити принципом законності й верховенства права.

Ключові слова: гарантії, види гарантій, юридичні гарантії, нормативні юридичні гарантії, конституційна свобода на підприємницьку діяльність.

The article explores the legal guarantees of the implementation of constitutional freedoms. Among them are guarantees of individual constitutional freedoms, namely normative legal guarantees of realization of a person's constitutional freedom for entrepreneurial activity, which defines the purpose of research. The stated purpose involves the following tasks: a) analysis of the works of individual authors regarding the legal guarantees of constitutional freedoms; b) definition of the concept and types of legal guarantees of realization of the person's constitutional freedom for business activity; c) offer conclusions and recommendations.

The problem of guarantees was investigated by various authors, among them: K. Volynka, L. Voevodin, P. Glushchenko, O. Negodchenko, A. Oliynyk, V. Pogorilka, P. Rabinovich, V. Sirenko, O. Skakun, V. Fedorenko, etc. Summarizing the above-mentioned scientific works on legal normative guarantees of realization of a person's constitutional freedom for entrepreneurial activity, the following guarantees are offered: a) system of legal norms contained in international and national normative-legal documents (constitutions, laws, subordinate normative-legal acts); b) fixing special legal conditions and means; c) ensuring the realization of the constitutional freedom of entrepreneurial activity; d) the purpose of achieving constitutional rule of law in the field of business.

Legal normative guarantees of realization of the constitutional freedom of the person for business activity are proposed to be defined as a system of legal norms, which stipulate special legal conditions and means, which provide the exercise of the person's freedom for business activity in order to achieve the constitutional order in economic activity.

The system of legal norms contained in the international and national normative-legal documents and fixing the conditions and means of exercising a person's constitutional freedom for entrepreneurial activity include: a) the Constitution of Ukraine; b) laws of Ukraine; c) by-laws. The Constitution of Ukraine guarantees the freedom of business of a person not prohibited by law. The law restricts the entrepreneurial activity of deputies, officials and officials of state and local self-government bodies.

As recommendations for improving the special normative guarantees for the implementation of the person's constitutional freedom for business activity, we propose in Art. 4 of the Law of Ukraine "On State Registration of Legal Entities, Individuals-Entrepreneurs and Public Formations" should be supplemented by the principle of legality and the rule of law.

Key words: guarantees, types of guarantees, legal guarantees, normative legal guarantees, constitutional freedom to do business.

Вступ. У всіх випадках реалізації правових норм важлива роль належить гарантіям. Етимологічне розуміння гарантій у перекладі з французької „garantie” означає «забезпечення; запорука; умова, котра забезпечує що-небудь» [1, с. 77]. Існують різні підходи до розуміння гарантій реалізації прав і свобод особи [2]. Залежно від предмета дослідження нас цікавлять юридичні гарантії реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність.

Постановка завдання. Проблема гарантій досліджувалася в роботах різних авторів як в Україні, так і за її межами. Серед них можна назвати праці К. Волинки,

Л. Воеводіна, П. Глушенка, О. Негодченка, А. Олійника, В. Погорілка, П. Рабінович, В. Сіренко, О. Скакун, В. Федоренка й ін. Водночас деякі сторони проблеми залишаються ще не дослідженими, серед них – гарантії окремих конституційних прав і свобод. Юридичні гарантії реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність, як й інших окремих свобод, потребують самостійного дослідження, що визначає мету статті. Визначена мета передбачає розв'язання таких завдань: а) аналіз робіт окремих авторів щодо юридичних гарантій конституційних свобод; б) визначення поняття й видів юридичних гарантій реалізації конституційної свободи особи на

підприємницьку діяльність; в) надання висновків і рекомендацій.

Результати дослідження. Праці різних авторів щодо поняття, класифікації та змісту гарантій реалізації прав і свобод людини містять різні погляди щодо цієї юридичної категорії. Згрупувавши їх, можна запропонувати такі характеристики: а) загального розуміння (С. Лисенков); б) місця й ролі в українській теоретико-правовій думці (І. Магновський); в) витоків колективістської концепції (М. Гуренко); г) захисту (О. Негодченко); д) ролі в механізмі реалізації прав і свобод (Л. Воеводін). Їх розглядають як: а) правові (В. Погорілко); б) юридичні (П. Глущенко); в) загальні та спеціальні (П. Рабінович, В. Сіренко, О. Скакун); г) загальні та правові (юридичні) (К. Волинка) тощо [3, с. 102].

Так, Л. Воеводін, визначаючи гарантії в механізмі реалізації прав і свобод, пропонує їх визначати як правові умови й засоби, за допомогою яких у суспільстві забезпечується громадянам реалізація прав і свобод. Він розрізняє нормативні й організаційні юридичні гарантії та наголошує на тому, що серед нормативних гарантій можна виділяти конституційні, адміністративні, цивільно-правові, кримінально-правові та процесуальні. Організаційні ж гарантії виражаються в правовій діяльності державних органів, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, громадських об'єднань і самих громадян. Л. Воеводін поділяє юридичні гарантії на два види: а) загальні умови й засоби охорони та захисту всіх чи значної частини прав і свобод; б) специфічні умови й засоби, що забезпечують реалізацію одного права чи свободи [1, с. 77–78].

Отже, Л. Воеводін серед нормативних юридичних гарантій виділяє конституційні та гарантії окремої свободи, що є предметом дослідження.

П. Глущенко конституційні юридичні гарантії досліджує як засоби, що забезпечують здійснення й охорону прав і свобод. Він також розрізняє загальні гарантії всіх прав і свобод і конкретні гарантії кожного права. Юридичні гарантії він поділяє на дві групи: а) гарантії використання прав і свобод, тобто юридичні засоби, що забезпечують їх правомірну реалізацію; б) гарантії захисту, тобто засоби, що охороняють їх [1, с. 78].

О. Негодченка під гарантіями розуміє умови й засоби, що забезпечують фактичну реалізацію та всебічну охорону прав і свобод усіх і кожного. Юридичні гарантії О. Негодченка визначає як передбачені Конституцією та законами організаційно-правові гарантії, що становлять юридичну форму діяльності держави й усіх її органів, посадових осіб, громадських організацій щодо створення сприятливих умов для реального користування громадян своїми правами, а також нормативно-правові гарантії, що становлять систему норм щодо реалізації прав і свобод людини та громадянина та юридичний механізм їх практичного забезпечення, охорони й захисту. Серед нормативно-правових гарантій важливу роль відіграють процесуальні норми, які є системою правових засобів, установлених законом для здійснення правосуддя, захисту прав і свобод людини в кримінальному та цивільному процесі, здійснення завдань судочинства з кримінальних і цивільних справ [1, с. 256–257].

А. Олійник, досліджуючи гарантії реалізації конституційних свобод людини та громадянина в Україні, розрізняє конституційні нормативні й організаційні юридичні гарантії. Серед конституційних нормативних гарантій він називає такі умови й засоби: а) судового захисту свобод людини та громадянина (ст. 55); б) відшкодування матеріальної та моральної шкоди (ст. 56); в) знати свої конституційної свободи (ст. 57); г) дії законів та інших нормативно-правових актів (ст. 58); д) забезпечення особі правової допомоги, включаючи діяльність адвокатури (ст. 59); е) за яких особа не зобов'язана виконувати явно злочинні розпорядження чи накази (ст. 60); є) за яких особа не може

бути двічі притягнена до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення (ст. 61); ж) за яких особа не зобов'язана доводити свою невинуватість (ст. 63); з) за яких особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом (ст. 63); і) за яких підозрюваний, обвинувачений чи підсудний має право на захист (ст. 63); к) за яких забезпечується статус засудженого, який користується всіма правами людини та громадянина, за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду (ст. 63); л) необмеженості конституційних свобод людини та громадянина, крім випадків, передбачених Конституцією України (ст. 64) [3, с. 113–114].

В. Погорілко та В. Федоренко під гарантіями конституційних прав і свобод людини розуміють систему умов і засобів, юридичних механізмів забезпечення належної реалізації визначених Конституцією та законами України прав і свобод людини та громадянина. На їхню думку, названа система умов і засобів представлена загальними та спеціальними (юридичними) гарантіями. Спеціальні юридичні гарантії В. Погорілко та В. Федоренко поділяють на нормативно-правові й організаційно-правові. Нормативно-правові гарантії основних прав і свобод людини та громадянина відображено в системі чинного законодавства України, а саме в Конституції України, законах України й підзаконних нормативно-правових актах. Нормативно-правові гарантії, на їхню думку, створюють умови для належної реалізації конституційних прав і свобод людини та громадянина в Україні. Окремі обмеження прав і свобод установлюються виключно законами [5, с. 235–236].

П. Рабінович та М. Хавронюк зазначають, що правові (юридичні) гарантії реалізації прав і свобод людини та громадянина – це встановлені державою з наданням їм формальної (юридичної) обов'язковості принципи та норми, які забезпечують здійснення зазначених прав і свобод шляхом належної регламентації порядку їх здійснення, а також їх охорони й захисту. За критерієм їх змісту вони виділяють: а) матеріальні; б) процесуальні; в) організаційні. Матеріальними гарантіями вони вважають положення правових норм, які безпосередньо містять ті чи інші приписи та заборони. Процесуальними гарантіями П. Рабінович та М. Хавронюк називають положення, які визначають процес реалізації матеріальних гарантій. Окремим специфічним видом гарантій вони вважають юридичну відповідальність. Залежно від рівня їх юридичного статусу вони поділяють гарантії на: а) міжнародно-правові; б) конституційні; в) інші правові гарантії, які, на їхню думку, містяться в багатьох законах і підзаконних нормативно-правових актах [6, с. 249–253].

В. Сіренко визначає гарантії як сукупність об'єктивних і суб'єктивних факторів, спрямованих на забезпечення реалізації прав, свобод та обов'язків людини, на усунення можливих причин та умов їх неповного чи неналежного здійснення, захист їх від усяких порушень. У соціально-правовому механізмі здійснення прав та обов'язків вони виконують забезпечувальну роль і тим відрізняються від власне реалізації. Він поділяє всі гарантії на загальні та спеціальні (юридичні). До юридичних гарантій В. Сіренко зараховує: а) конституційний контроль і нагляд; б) засоби охорони й захисту; в) відповідальність осіб, що винуваті в учиненні порушень прав і свобод; г) процесуальні форми їх охорони; д) запобігання порушенням і профілактику порушень прав і свобод [7, с. 52–62].

О. Скакун досліджує національні й міжнародні гарантії прав і свобод людини та громадянина. Національні (внутрішньодержавні) гарантії прав і свобод людини та громадянина – система загальних і юридичних засобів та інститутів, що створюють умови, необхідні й достатні для їх (прав і свобод) реалізації, охорони й надійного

захисту. Національні гарантії О. Скакун поділяє на загальні та юридичні. Юридичні гарантії за формою закріплення вона ділить на: 1) конституційні (загальні); 2) галузеві: а) адміністративно-правові; б) цивільно-правові; в) кримінально-правові; 3) інші чинні закони й підзаконні нормативно-правові акти [8, с. 77]. О. Скакун за формами (стадіями) забезпечення прав і свобод людини розрізняє гарантії: а) реалізації; б) охорони; в) захисту [8, с. 77–78].

Підсумовуючи досліджені вище наукові праці, можемо визначити ознаки, поняття й види юридичних нормативних гарантій реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність. Ознаками таких гарантій є: а) система правових норм, що містяться в міжнародних і національних нормативно-правових документах (конституції, законах, підзаконних нормативно-правових актів); б) закріплення спеціальних юридичних умов і засобів; в) забезпечення реалізації конституційної свободи підприємницької діяльності; г) мета досягнення конституційного правопорядку у сфері господарювання.

До системи правових норм, що містяться в міжнародних і національних нормативно-правових документах і закріплюють умови й засоби реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність належать: а) Конституція України; б) закони України; в) підзаконні нормативно-правові акти. Конституція України гарантує свободу підприємницької діяльності особи, яка не заборонена законом. Законом обмежується підприємницька діяльність депутатів, посадових і службових осіб органів державної влади й органів місцевого самоврядування (ст. 42) [9]. Серед законів, які гарантують реалізацію конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність, можна розглядати кодифіковані, органічні й чинні. Так, Господарський кодекс України закріплює свободу підприємців без обмежень самостійно здійснювати будь-яку підприємницьку діяльність, яку не заборонено законом. Для окремих видів підприємництва встановлюються законодавчими актами особливості їх здійснення. Виключно законом устанавлюється перелік видів: а) господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню; б) діяльності, підприємництво в яких забороняється. Законом забороняється здійснення підприємницької діяльності органам державної влади й органам місцевого самоврядування. Підприємницька діяльність посадових і службових осіб органів державної влади й органів місцевого самоврядування обмежується законом, у разі воєнного або надзвичайного стану можуть устанавлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень (ст. 43) [10]. Органічний Закон України «Про судову систему і статус суддів» від 2 червня 2016 р. закріплює, що «суддя не може поєднувати свою діяльність із підприємницькою, адвокатською діяльністю, обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу (крім викладацької, наукової чи творчої), а також входить до складу керівного органу чи наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку» [11].

Закріплення спеціальних юридичних умов і засобів нормами права чинних законів містяться в законах України: а) «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» від 15 травня 2003 р. [12]; б) «Про статус депутатів місцевих рад» від 11 липня 2002 р. [13]; в) «Про статус народного депутата України» від 21 листопада 1992 р. [14]; г) «Про службу в органах місцевого самоврядування» від 7 червня 2001 р. [15]; г) «Про державну службу» від 10 грудня 2015 р. [16] тощо. З огляду на те що для державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців і громадських формувань потрібно додержуватися принципу верховенства права та законності, пропонуємо ст. 4 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» доповнити принципом законності й верховенства права.

Забезпечення реалізації конституційної свободи підприємницької діяльності передбачає створення сприятливих умов для їх реалізації та здійснення засобів охорони й захисту конституційних свобод і поновлення порушеного права шляхом притягнення до юридичної відповідальності й відшкодування матеріальної та моральної шкоди, що завдана правопорушенням конституційної свободи.

Реалізація гарантій конституційної свободи на підприємницьку діяльність передбачає мету досягнення конституційного правопорядку у сфері господарювання.

Отже, нормативні юридичні гарантії реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність розглядаються як умови й засоби реалізації названої конституційної свободи особи.

Висновки. Підсумовуючи результати дослідження, можна зробити деякі висновки й надати рекомендації.

Юридичні нормативні гарантії реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність – це система правових норм, що закріплюють спеціальні юридичні умови й засоби, які забезпечують здійснення свободи особи на підприємницьку діяльність з метою досягнення конституційного правопорядку в господарській діяльності.

Ознаками нормативних гарантій реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність є: а) система правових норм, що містяться в міжнародних і національних нормативно-правових документах (конституції, законах, підзаконних нормативно-правових актів); б) закріплення спеціальних юридичних умов і засобів; в) забезпечення реалізації конституційної свободи підприємницької діяльності; г) мета досягнення конституційного правопорядку у сфері господарювання.

Як рекомендацію щодо вдосконалення спеціальних нормативних гарантій реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність пропонуємо ст. 4 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» доповнити принципом законності й верховенства права.

ЛІТЕРАТУРА

1. Міжнародна поліцейська енциклопедія : у 10 т. / відп. ред. Ю.І. Римаренко, Я.Ю. Кондратьєв, В.Я. Тацій, Ю.С. Шемшученко. Київ : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2005. Т. II : Права людини у контексті поліцейської діяльності. 1274 с.
2. Олійник А.Ю., Кеда І.В. Поняття гарантій реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність в Україні. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Серія «Політологія. Соціологія. Право». 2019. № 4.
3. Олійник А.Ю. Конституційні свободи людини і громадянина та їх забезпечення в Україні : монографія. Київ : КНУТД, 2018. 371 с.
4. Конституційне право України : підручник для студентів вищих навчальних закладів / за ред. академіка АПРН України, доктора юридичних наук, професора Ю.М. Тодики, доктора юридичних і політичних наук, професора В.С. Журавського. Київ : Видавничий Дім «Ін Юре», 2002. 544 с.
5. Погорілко В.Ф., Федоренко В.Л. Конституційне право України : підручник / за заг. ред. проф. В.Л. Федоренка ; передмова проф. В.В. Коваленка. 3-вид., перероб. і доопр. Київ : КНТ, Ліра-К, 2011. 532 с.
6. Рабінович П.М., Хавронюк П.М. Права людини і громадянина : навчальний посібник. Київ : Атіка, 2004. 464 с.
7. Сиренко В.Ф. Реальность прав советских граждан. Киев : Наукова думка, 1983. 140 с.
8. Скакун О.Ф. Теорія права і держави : підручник. 3-тє видання. Київ : Алерта, 2012. 524 с.
9. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. Чинна редакція від 01.01.2020.

10. Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18–22. Ст. 144. Чинна редакція від 13.02.2020.
11. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 2 червня 2016 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545. Чинна редакція від 18.02.2020.
12. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань : Закон України від 15 травня 2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 31–32. Ст. 263. Чинна редакція від 01.03.2020.
13. Про статус депутатів місцевих рад : Закон України від 11 липня 2002 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 31–32. Ст. 263. Чинна редакція від 28.11.2019.
14. Про статус народного депутата України : Закон України від 21 листопада 1992 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 31–32. Ст. 263. Чинна редакція від 01.02.2020.
15. Про службу в органах місцевого самоврядування : Закон України від 7 червня 2001 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 31–32. Ст. 263. Чинна редакція від 28.11.2019.
16. Про державну службу : Закон України від 10 грудня 2015 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 31–32. Ст. 263. Чинна редакція від 13.02.2020.